

INSCRIȚII "RUNICE" DIN SECOLELE IX-X DESCOPERITE LA SLON - PRAHOVA

(Notă preliminară)

Maria Comșa

Cu ocazia diferitelor campanii de săpături arheologice efectuate la cetățile din secolele VIII-X și curțile cneziale din secolele X-XIII de pe dealul "La Ciugă", aflat la NV de satul actual Slon (jud. Prahova), am reușit să descoperim și mai ales să recuperăm mai multe blocuri de piatră având pe ele inscripții.

Inscripția nr. 1 a fost descoperită în timpul campaniei de săpături din anul 1961. Ea provine din preajma incintei de sud a cetăților I A și I B.

Inscripția s-a păstrat întreagă. Ea a fost scrisă pe un bloc de calcar cu dimensiunile de 0,50 x 0,30 x 0,30 m. Literele sunt adâncite regulat formând un rând pe una din fețele lungi (0,50 x 0,30 m) având înălțimea între 8 și 10 cm și grosimea în jur de 1 cm.

Inscripția conține 7 semne alfabetiforme unele reprezentând două eventual chiar trei litere unite între ele (fig. 1).

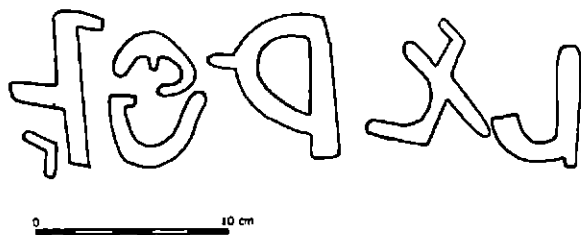

Fig. 1. Slon. Dealul "La Ciugă". Inscriptia nr. 1.

Inscripția nr. 2 a fost recuperată din sat în anul 1973. Din informațiile primite această inscripție provine tot din preajma incintei de sud a cetăților I A și I B.

Ea a fost scrisă pe un bloc de calcar fasonat cu dimensiunile de 0,66 x 0,36 x 0,32 m.

Inscripția s-a păstrat doar parțial, capătul din dreapta fiind rupt. Pe partea păstrată se află 10 semne alfabetiforme, primele 6 fiind unite între ele, iar celelalte 4 separate (fig. 2).

Cele 6 semne alfabetiforme din stânga au o înălțime de 0,30 m, iar ultimele 4 în jur de 8 cm. Litera având forma unui triunghi are grosimea de 3 cm, iar restul semnelor de 2 cm. Ultimul semn al inscripției e mutilat astfel nu putem ști cât mai continua.

Inscripția nr. 3 a fost recuperată în anul 1972.

Ea a fost scrisă pe un bloc de calcar fasonat care măsoară 0,60 x 0,60 x 0,45 m. Semnele alfabetiforme sunt scrise pe una din fețele mai late. Literele sunt adâncite destul de stângaci, iar rândurile nu păstrează o linie tocmai dreaptă. Înălțimea literelor este de 9 - 10 cm., iar grosimea lor e de 1-1,5 cm.

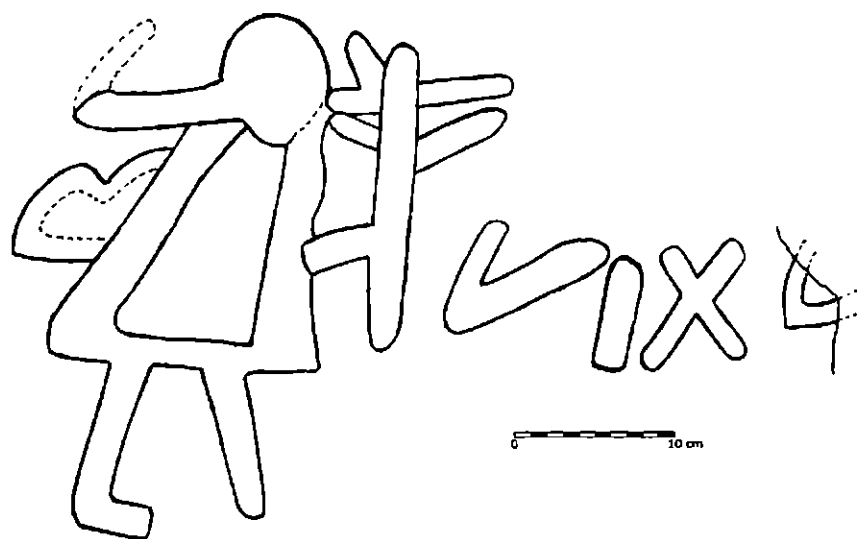

Fig. 2. Sten. Dealul "La Ciugă". Inscriptia nr. 2.

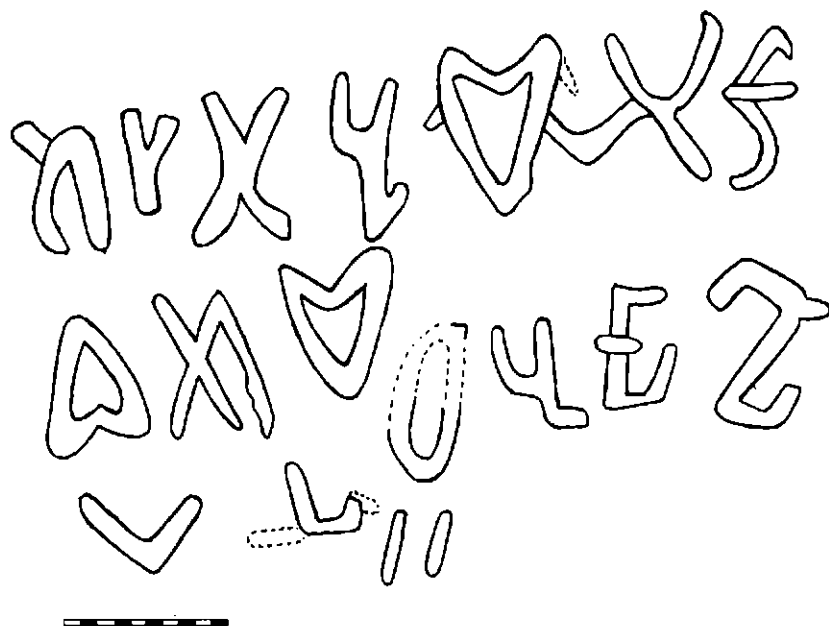

Fig. 3. Sten. Dealul "La Ciugă". Inscriptia nr. 3

Inscriptia conține 19 semne alfabetiforme: 8 pe rândul întâi, 7 pe rândul al 2-lea și 4 pe rândul al 3-lea. Multe dintre acestea prezintă ligaturi între 2-3 semne (fig. 3).

Majoritatea acestor semne se întâlnesc în toate alfabetele așa numite runice din spațiul euro-asiatic, databile în secolele VIII-X.

Semnele alfabetiforme, redând un triunghi cu colțurile rotunjite și baza frântă (în formă de inimă), care în zona carpato-balcanică deocamdată au apărut numai la Slon, le-am întâlnit încă pe un arșic, descoperit în arealul culturii Saltovo, între Donețul nordic și Don¹ (fig. 4).

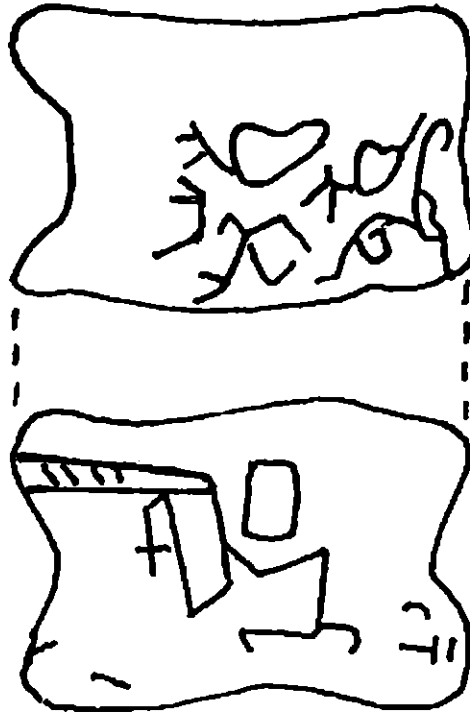

Fig. 4 Arșic cu semne alfabetiforme descoperite într-un complex arheologic aparținând culturii Saltova din zona cuprinsă între cursul inferior al Donețului Nordic și Don.

Pe fața scrisă într-un loc se observă bucățele mici de mortar cu cărămidă pisată, ceea ce ne face să credem că inscripția aparținuse inițial cetății de cărămidă (I A).

După demantelarea cetății de cărămidă această inscripție a fost refolosită, respectiv inclusă în zidul de incintă al cetății de piatră (I B). Cu acest prilej a fost adâncit pe una din laturi un semn în formă de secere cu spinarea în unghi ascuțit, secționat de o bară pe mijloc² (fig. 5).

Din relațiile primite de la descoperitorul acestei pietre am putut stabili că ea a fost luată de la o clădire de pe platoul din fața cetăților I A și I B, ceea ce dovedește că această inscripție a fost

¹ K.I.Krasilnikov, *Izdelia iz kosti Saltovskoi kultură*, Sovetskaia Archeologia, 1979, 2, fig. 7/4, p. 88. Despre acest arșic autorul citat afirmă că "desenul este îngrijit și complicat în ceea ce privește subiectul și compoziția" (p. 87). După noi, acest "desen" reprezintă de fapt o inscripție.

² Un semn identic a fost descoperit de către Caesar Bolliac pe un bloc de piatră de la cetatea din apropierea muntelui Vârful lui Crai. Cf. la Maria Comșa, *Die bulgarische Herrschaft nordlich der Donau*, Dacia, IV, 1960, fig. 3/35, p. 402. Un semn apropiat se întâlnește și pe toarta unui ulcior amforoidal de la Bucov-Tioca descoperit în casa nr. 9, datată în a doua jumătate a secolului al IX-lea, cf. Maria Comșa, *Cultura materială veche românească (Așezările din secolele VIII-X de la Bucov-Ploiești)*, București, 1978, fig. 99/9, p. 129.

refolosită a doua oară după distrugerea cetății I B (de piatră). Urmele de mortar de pe inscripție aparțin cu certitudine perioadei de construcție a cetății I B, căci la clădirile absidale construite ulterior de pe platou nu s-a folosit mortar³.

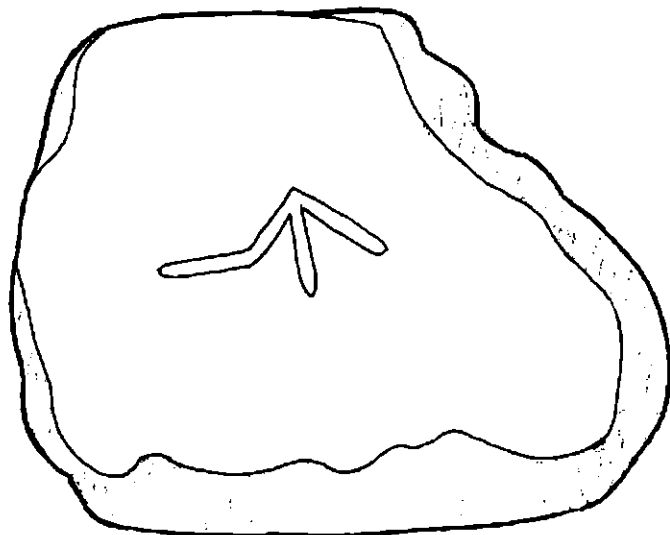

Fig. 5 Slon. Dealul "La Ciugă". Semnul alfabetiform de pe o față a blocului fasonat cu inscripția nr. 3

Inscripția nr. 4 a fost recuperată în 1974 de la temelia unui grajd. Este scrisă pe un bloc de piatră de calcar fasonat cu dimensiunile de 0,57 x 0,33 x circa 0,60 m. Ea are două rânduri conținând 14 semne, dintre care, în 3 cazuri, câte două litere se află în ligatură. Literele acestei inscripții au înălțimea de 7 cm și lățimea de 0,5 cm. Rândurile nu sunt riguros păstrate (fig. 6).

Această inscripție, în ceea ce privește semnele alfabetiforme și modul în care acestea au fost executate, prezintă asemănări cu inscripția nr. 3. Nu ar fi exclus ca aceste două inscripții să aparțină aceluiași text.

Inscripția nr. 5 a fost recuperată de asemenea de la temelia unui grajd în anul 1987. Ea se află pe un bloc de calcar fasonat, având aproximativ dimensiunile de 0,60 x 0,45 x 0,30 m, pe una din fețele mici, care măsoară 0,45 x 0,30 m. Inscripția constă din 8 semne alfabetiforme, ușor adâncite, inegale ca mărime, fără să formeze un rând (fig. 7). Este chiar dificil să stabilim cu exactitate poziția acestei inscripții. Ținând cont de poziția ultimului semn, având forma literei K răsturnată, care e și cel mai mare și mai adâncit, inscripția pare a fi fost scrisă de sus în jos, din perioada cetății I B (de piatră).

³ Într-un studiu, apărut cu ani în urmă, asupra situației de la Slon, am datat cetatea de cărămidă (IA) pe la mijlocul secolului al IX-lea. Această cetate, care a durat doar câteva decenii, a fost demantelată de constructorii cetății de piatră (cf. Maria Comșa, *Un cnezat român din secolele X-XIII și Prahova (studiu preliminar)*, Dacia, 22, București, 1978, p. 304). Cetatea de piatră (IB), sigur posterioară cetății IA, construită aproximativ pe același loc și având un plan similar, am încadrat-o cronologic în a 2-a jumătate a secolului al IX și în primele decenii ale secolului al X-lea (*Ibidem*, p. 307). În sfârșit, clădirea cnezială nr.1, aflată pe platoul din fața fostelor cetăți, construită după demantelarea cetății de piatră (IB), am datat-o în a doua jumătate a secolului al X-lea (*Ibidem*, p. 308, 314).

Semnul în formă de K se întâlnește, redat în relief, pe funduri de vase-borcan de la Garvăn-Dinogetia, lucrate din pastă comună sau din pastă caolinoasă, databile aproximativ în secolul al X-lea, iar incizat în poziție răsturnată (cu brațele în jos) e redat la Dinogetia, pe un ulcior amforoidal din secolul al IX-lea de la Bucov, în inscripțiile de la Basarabi⁴, pe un bloc de piatră din cetatea de la Pliska pe un bloc de piatră de la Biala reg. Varna⁵.

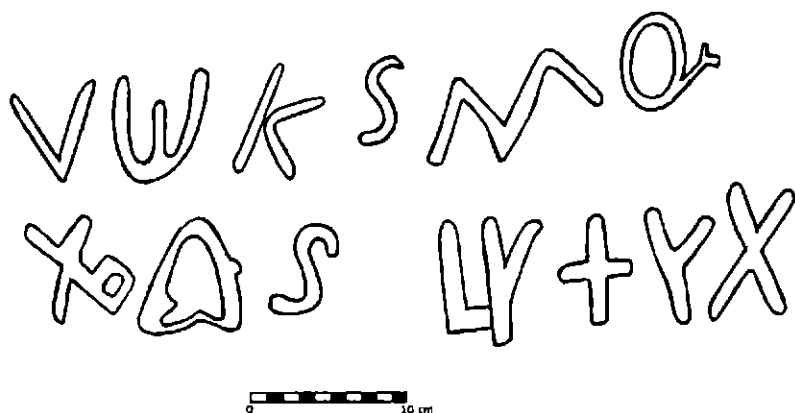

Fig. 6. Slon. Dealul "La Ciugă". Inscriptia nr. 4.

Piatra cu inscripțiile nr. 6 a și 6 b a fost recuperată în anul 1989 din zona cetății nr. II, care s-a aflat undeva în apropierea muntelui "Vârful lui Crai". Această cetate a fost descoperită și cercetată în secolul trecut (1869-1870) de către Cesar Bolliac⁶. În repetatele noastre încercări, din nefericire, nu am putut-o identifica în teren. În această zonă însă a fost descoperit un stâlp cu partea din spre bază mai groasă, neavând suprafața bine netezită, descriind în secțiune un dreptunghi cu colțurile rotunjite. Această parte a fost fixată în pământ.

Deasupra acestei baze continua o coloană, dreptunghiulară în secțiune, având suprafața și colțurile bine finisate.

Pe această coloană se află fragmente din două fragmente din două inscripții: primul fragment are 6 rânduri pe latura mai lată (inscripția 6 a), iar al doilea e pe latura mai îngustă, și are 4 rânduri (inscripția 6 b). Rândurile nu sunt păstrate cu strictețe (fig. 8 a și b). Literele celor două inscripții sunt inegale în ceea ce privește mărimea. Majoritatea literelor se află în poziție verticală, unele însă sunt dispuse oblic (inscripția nr. 6 a, rândul 2) sau în poziția orizontală (inscripția 6 b, rândul 3).

Scrisul este deosebit de al celorlalte inscripții prezentate mai sus, ceea ce ne face să credem că avem de a face cu un alt alfabet față de cel folosit de locuitorii din punctul "La Ciugă".

⁴ Maria Comșa în *Dinogetia, I. Așezarea feudală timpurie de la Biserițuța Garvăn*, București, 1967, fig. 132/32 (e exemplare) p. 207; fig. 133/37 (2 exemplare) p. 209 și fig. 137/8, 10, 11 p. 214, databile aproximativ în secolul al X-lea; Idem, *Cultura materială veche românească. Așezările din secolele VIII-X de la Bucov-Ploiești*, București, 1978, fig. 86/9 p. 95 (Bucov-Tioca, împreună cu alte semne alfabetiforme) și pl. XV/4 p. 166 (Bucov-Rotari); Idem în *Dacia*, IV, 1960, fig. 1/6 p. 399; Ion Barnea în *Din istoria Dobrogei*, III, București, 1971, p. 210, fig. 59/11.

⁵ Liudmila Dončeva-Petkova, *Znači vernu arheologičeski pametniji ot srednevekovna Bălgaria VII-X vek*. Sofia, 1980, fig. 6, p. 37 și fig. 8 a, p. 38; pl. XXII/5a - 5b, p. 161; pl. XXVII/80, p. 168 (variantă) și pl. XXXI/21, p. 176.

⁶ Cesar Bolliac, *O descoperire nouă (relativ la zidurile de la Slon Prahova)*, *Trompeta Carpaților*, București, nr. 737, 1869; Idem, *Arheologia, Relativ la semnele de la Slon*, *Trompeta Carpaților*, IX, nr. 939, 1871. Cesar Bolliac le considera dacice. Aceste semne împreună cu altele au fost reproduse de noi în *Dacia*, IV, 1960, fig. 1, p. 399; fig. 2, p. 401; fig. 3, p. 402; fig. 4, p. 403.

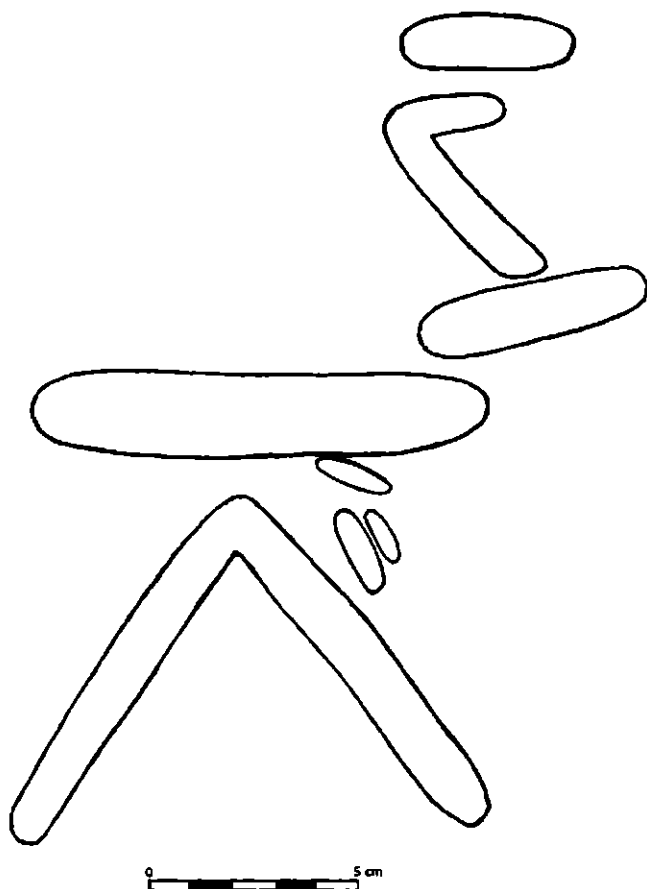

Fig. 7. Slon. Dealul "La Ciugă". Inscriptia nr. 5.

Cu toate că textele celor 7 inscripții, după cum s-a văzut sunt reduse, după semnele alfabetiforme întrebuițate, se observă că avem de a face cu mai multe feluri de scriere.

Inscripțiile menționate mai sus pot fi datate, după părerea noastră, de pe la mijlocul secolului al IX-lea până către sfârșitul acestui secol, eventual și la începutul secolului următor.

Inscripțiile de la Slon se încadrează în scrierea "runică", care în secolele VIII-X a circulat în zona nordpontică, fiind asemănătoare cu inscripții descoperite în cetatea de la Sarkel-Belaia Veja, în cetatea de la Maiatk, precum și în zona cuprinsă între Donețul Nordic și Don⁷.

Această scriere a putut fi răspândită pe teritoriul țării noastre (Bucov, Slon ș.a.) de grupuri de Alani, dislocate din teritoriile lor din Caucazul de Nord în secolul al VIII-lea (730, 735, 737). Aceste grupuri s-au stabilit în zona Donului și în bazinul Donețului Nordic. De aici o parte

⁷ S.A.Pletnëva în *Maiatkoje gorodiște*, Moscova, 1984, fig. 28, p. 49; fig. 29, p. 51; fig.10/5, p. 71; fig. 12/4, p. 76. În această lucrare este amintită și o inscripție formată din 3 rânduri, cea mai lungă inscripție descoperită până acum (p. 17); A.M.Scerbak, *Znaki na keramike iz Sarkela - Beloi Vezi*, Materiali i issledovania po arheologii SSSR, 75, pl. I-XXV; Idem, în *Sovetskaia Arheologia*, XIX, 1954; M.I.Artamonov, *Srednevekovâje poselenia na nijnem Donu*, Moscova - Leningrad, 1935, fig. 38 și 39. Idem, *Trudy Volgo - Donskoi ekspedicii*, I în *Materialy i issledovania po arheologii SSSR*, 62, Moscova - Leningrad, 1958, p. 75-76, fig. 13, p. 24 și fig. 20, p. 33 (pe cărămizi); fig. 27, p. 41 și fig. 28, p. 42 (pe obiecte din coarne de animale); fig. 54, p. 75 (pe ceramică), p. 76 și fig. 55 în afară de text, după p. 76 (pe o ghioagă de os).

din ei, către mijlocul secolului al VIII-lea (+750 p.C.), s-au deplasat în zona cuprinsă între Nistrul inferior și Prut (Bugeac), în Muntenia și sudul Moldovei (Dragosloveni-Vrancea), în Dobrogea, precum și în nord-estul Bulgariei⁸.

Inscripțiile nr. 1, 2, 5, 6 de la Slon prezintă asemănări și cu unele inscripții de la Basarabi - Murfatlar, nedescifrate și neatribuite deocamdată unei anumite populații⁹.

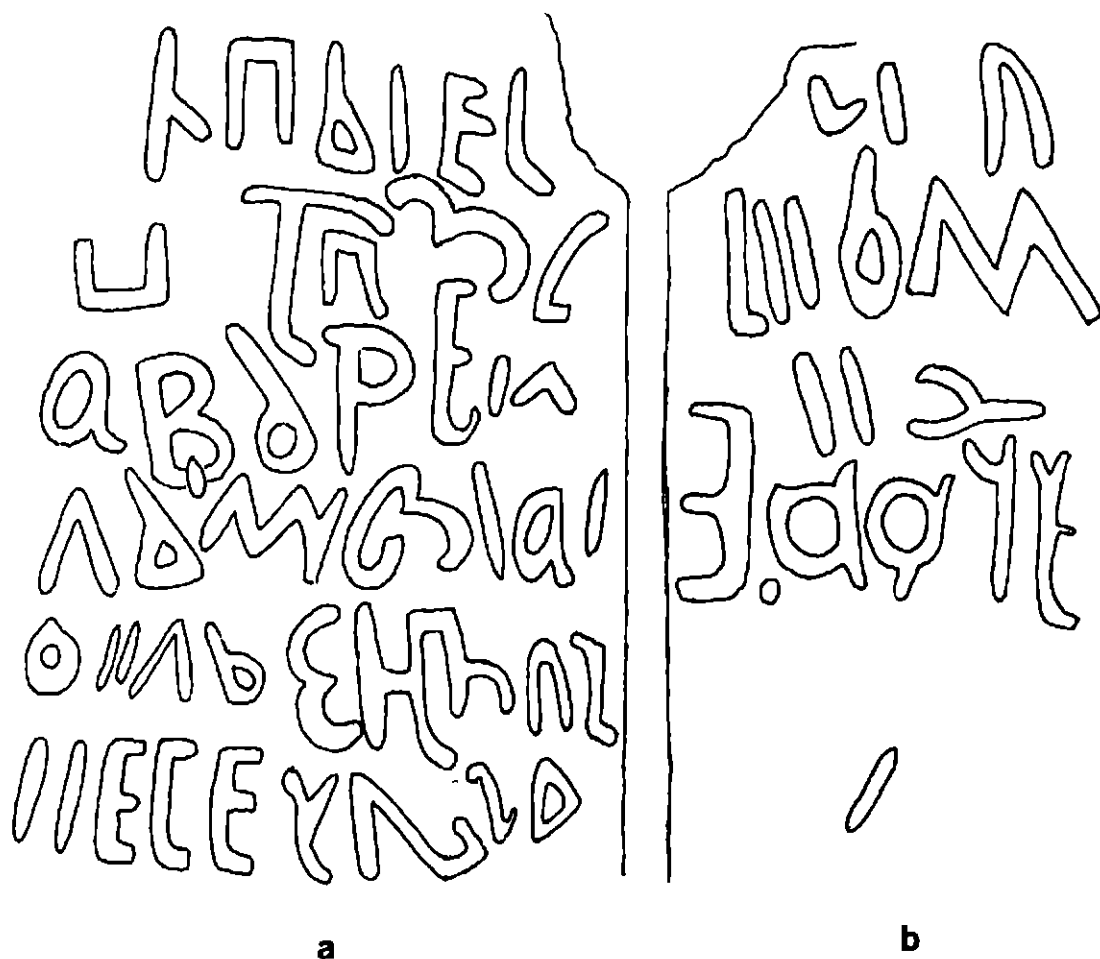

Fig. 8. Slon. Împrejurimile Muntelui "Vârful lui Crai". Inscripțiile nr. 6 a și 6 b.

⁸ Maria Comșa, *Ceramică alanică din secolul al VIII-lea descoperită în centrul Dobrogei*, Pontica, XII, Constanța, 1979, p. 151-156. Pentru scrierea acestor alani târzii cf. G.F.Turcininov, *O iazâke nâdpisei na kamniâh Maiatškogo gorodišcia i flagah novocerkaskogo Muzeia*, în SA, 1, 1964, p. 72-87.

⁹ Damian P. Bogdan, *Grafitile de la Basarabi*, Anuarul Universității București, Seria științe sociale, Istoria, 16, 9, 1960, p. 31-49; Ion Barnea, Virgil Bilciurescu, *Șantierul arheologic Basarabi*, Materiale și cercetări arheologice, VI, 1959, fig.11 și fig. 12, p. 548, fig. 19, p. 554; fig. 22, p. 556; fig. 24, p. 558; I.Barnea, *Predvaritelnye svedenia o kammenych pamiatnikah v Basarabi*, Dacia, VI, 1962, fig. 6, p. 301; fig. 11, p. 304; fig. 16, p. 309; Idem, *Din istoria Dobrogei*, III, București, 1971, fig. 46, p. 187; fig. 59, p. 210; fig. 66, p. 219; fig. 68, p. 220; fig. 87/1-3, 5-10, p. 264; Idem, *Les monuments rupestres de Basarabi en Dobroudja*, Cahiers archéologiques, XIII, Paris, 1962, fig. 3, p. 188; fig. 4 și fig. 6, p. 189; fig. 22, p. 203; fig. 25, p. 205; fig. 29, p. 207; Maria Comșa, *Cultura materială veche românească*, București, 1978, p. 127-136.

După noi, nu ar fi exclus ca scrierile de la Slon să fi fost introduse pe teritoriul țării noastre de către acest grup de Alani, dar și de alte grupuri de populații turanice (turcomane) care au pătruns pe teritoriul țării noastre, în nord-estul Peninsulei Balcanice și în zona Dunării mijlocii în decursul secolelor VIII-X¹⁰.

Populațiile nou venite din zona nord pontică, în special cele alanice târzii (de altfel nu prea numeroase după datele arheologice), au intrat în contact cu Protoromânii și într-un timp relativ scurt au fost asimilate. Datorită relațiilor pe care le-au întreținut cu aceste populații, și mai ales în urma asimilării lor o parte a Protoromânilor și apoi a Românilor au adoptat scrierea lor¹¹.

Nu este exclusă însă nici persistența unei scrieri autohtone, folosită de geto-daci, care s-a perpetuat până în evul mediu, în unele zone chiar până în zilele noastre. Asupra acestei probleme urmează însă să ne îndreptăm atenția în chip special cu alt prilej.

Din teritoriul în care s-a păstrat o scriere autohtonă mai veche, iar mai târziu a apărut și scrierea "runică" de origine nord pontică (de caracter alanic) trebuie să fi făcut parte și valea Teleajenului în apropierea dealurilor unde era situat Bucovul precum și valea Drajnei, a Drăjnuței și în continuare a văii Drăjnuței Mici, în zona de munte, zonă în care se afla Slonul.

De la Protoromânii de la sud de Carpați această scriere s-a răspândit și la Protoromânii din interiorul arcului carpatic. De la aceștia din urmă, câteva secole mai târziu, această scriere a fost preluată și de Secuii, colonizați în zona de sud a Transilvaniei, după cum ne dovedește Cronica lui Simeon de Keza (Kezai Simon), care a fost scrisă prin anii 1282-1283, în care se afirmă că "Zeculli ... cum Blachis in montibus confini eadem sortem habuerunt, unde Blachis commixti litteris ipsorum uti perhibetur"¹².

Așadar scrierea runică (rovásírás) a Secuilor a fost preluată de la Români din zona actuală a Covasnei și Ciucului. În timp ce Români au abandonat această scriere în favoarea alfabetului chirilic ("runele" păstrându-se doar sub forma unor semne de proprietate¹³, Secuii au păstrat scrierea runică până aproape de zilele noastre.

¹⁰ În Bulgaria semnele "runice" pe ceramică, conducte de apă și pe blocuri de piatră încetează cam pe la sfârșitul secolului al X-lea, în perioada stăpânirii bizantine ne mai fiind cunoscute cf. Ludmila Dončeva-Petkova, *op.cit.*, p. 50-51 și în rez. fr. p. 186-187. Cf. și articolul nostru, *Semne din epoca feudală timpurie incizate pe o coloană romano-bizantină*, SCIV, XII, 1962, p. 177-190 și în Dacia, VI, 1962, p. 257-268 (de la Carali, Bulgaria). În zona Dunării mijlocii scrierea runică este atestată în epoca avară și apoi la maghiari în secolele XI-XIV cf. Dezso Csallány, *A magyar és az avar rovásírás (Der ungarische und awarische Kerbschrift)* în *Jahrbuch des Josa András Museums von Nyiregyhaza*, XI, Budapest, 1969, p. 281-304.

¹¹ Numeroase semne alfabetice și inscripții "runice" au fost descoperite în așezările de la Bucov, cf. Maria Comșa, *Cultura materială ...*, p. 127-136 și la Garvăn-Dinogetia, cf. I. Barnea în *Dinogetia*, I, București, 1967, fig. 46/8, p. 90 pe o plăcuță de os; fig. 47/15, 25 p. 93 pe obiecte de os; fig. 49, p. 97 pe o figurină din șist verzui; fig. 145/7-10 p. 237 și fig. 146/15, 18, 25, p. 240 pe ceramică smălțuită; fig. 155, p. 253; fig. 156, p. 255; fig. 157, p. 256; fig. 158, p. 258; fig. 160, p. 262; fig. 161, p. 263; fig. 162, p. 265 pe amfore din secolele IX-XII; fig. 170/10, 11, p. 113-115; pe arșice fig. 43/7-13; pe bile de praștie fig. 184/6, 10-12; pe olane fig. 189/1-6, p. 354 (în relief); Maria Comșa în *Dinogetia*, I, fig. 160, p. 262; fig. 161, p. 263; fig. 162, p. 265 pe unele fusolele din șist steatic vânt, roz, cenușiu sau negricios, fig. 66, p. 116, pe fusaiole de lut ars, fig. 130 pe ceramică locală fig. 141, p. 219. La acestea se adaugă încă o inscripție runică (nu chirilică așa cum am crezut), scrisă pe un fragment de amforă din secolul al X-lea, cf. fig. 130, p. 210. Tot la Garvăn-Dinogetia se află inscripții runice în relief și pe fundul vaselor cf. fig. 132, p. 207; fig. 133-139 și fig. 141 passim, p. 207, 209-211, 213, 214, 216, 217; fig. 141, p. 219. Semne "runice" incizate pe fragmente ceramice nesmălțuite pl. 136, p. 213; pl. 137, p. 214; pl. 138, p. 216 și pl. 139, p. 217 passim; în relief pe fundul vaselor nesmălțuite fig. 184/10-12, p. 184; Eugen Comșa, în *Dinogetia*, I, pe greutăți din bucăți de cărămizi din secolele IX-X, folosite pentru pescuit fig. 33/10, 11, 13, 25 și pe o greutate de piatră fig. 33/23, p. 53. La acestea se pot adăuga și alte semne alfabetiforme din secolele VIII-X de pe vase sau fragmente ceramice descoperite în așezări, morminte etc. cf. Maria Comșa în *Dacia*, IV, 1960, fig. 1, p. 399. fig. 2, p. 401. Tot aici este cazul să amintim și numeroasele inscripții descoperite în bisericile rupestre de la Basarabi, jud. Constanța, doar o parte din ele fiind publicate (cf. mai sus nota nr. 9).

¹² Cf. în *Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana*, editat Stephanus Ladislaus Endlicher, Sangalli (Elveția), 1849, p. 100; Aceleași date sunt transmise și în Cronica pictată de la Viena cf. la I.I. Russu, *Românii și Secuii*, Ed. îngrijită de Ioan Oprș, București, 1990, p. 45-47 unde sunt redată și comentate textele din cele două cronici + bibliografia.

¹³ Romulus Vulcănescu, *Etnologie juridică*, București, 1970, p. 117-166, în special figurile 5, p. 122; fig. 10, p. 132; fig. 11 și 13, p. 142; fig. 14 și 15, p. 144 și fig. 16, 17 și 18, p. 145; fig. 19, p. 147; fig. 21 și fig. 22, p. 148; fig. 23, p. 149.